

Katholieke geestelijke verzorging

Meningen van leden van de katholieke sector van de VGVZ

Door: dr. Jos Pieper* en drs. Joost Verhoef*

Katholieke geestelijke verzorging. Is het een hulp of hinderpaal in het verder ontwikkelen van ons vak? Die vraag stelde de katholieke sector van de VGVZ in 2004 aan haar leden. Jos Pieper en Joost Verhoef doen verslag van het onderzoek en geven commentaar op de uitkomsten. In een tweede bijdrage verkent Joost Verhoef verleden, heden en toekomst van de ambtelijke binding. Hij doet ook voorstellen voor een nieuwe vormgeving van de kerkelijke zending.

1. Inleiding: aanleiding en vraagstelling

De Vereniging voor Geestelijk Verzorgeren in Zorginstellingen (VGVZ) is onder andere georganiseerd naar levensbeschouwelijke denominatie van de geestelijk verzorger. De oud- en Rooms-katholieke geestelijk verzorgeren behoren tot de katholieke sector van de VGVZ.

Bij de ledenvergadering op de landdag van de katholieke sector 19 maart 2004 heeft het nieuw aangetreden bestuur van de katholieke sector, de sectorraad, aangekondigd de komende bestuursperiode aandacht te willen geven aan onder andere identiteitsgebonden geestelijke verzorging. Houden we wel of niet vast aan de ambtelijke binding voor geestelijk verzorgeren? Is identiteitsgebonden geestelijke verzorging hulp of hinderpaal in het verder ontwikkelen van ons vak?

Die vraag wordt binnen de VGVZ regelmatig gesteld. Het zijn vragen die raken aan het hart van

het werk van de geestelijke verzorger. Bedient de katholieke geestelijk verzorger in ambtelijke zin slechts zijn of haar eigen katholieke achterban, of reikt die bediening verder? En in hoeverre raakt deze vraag aan de discussie die op veel maatschappelijke terreinen gesteld wordt (onderwijs, omroep) over de bijdrage van een uitgesproken identiteit aan de kwaliteit van onze samenleving?

De sectorraad wil aan deze discussie bijdragen. En ze wilde, alvorens deze onderwerpen nader in te vullen, de mening van de leden over deze zaken peilen. Vandaar dat er een vragenlijstonderzoek is gehouden onder geestelijk verzorgeren van de katholieke sector in september 2004. In die vragenlijst zijn bovengenoemde vragen in de volgende twee hoofdrubrieken ondergebracht: verhouding tot de kerk en verhouding tot de katholieke sector van de VGVZ. De genoemde rubrieken hebben vooral te maken met de vraag in hoeverre men aan de identiteit van geestelijk verzorger een katholieke

kleur wil verlenen. We proberen hierbij aansluitend de volgende vragen met de gegevens van het vragenlijstonderzoek te beantwoorden.

1. Wat is de verhouding van de geestelijk verzorger tot de kerk?
2. Wat is de verhouding van de geestelijk verzorger tot de katholieke sector van de VGVZ?
3. In hoeverre wordt de verhouding tot de kerk en de katholieke sector bepaald door sociale kenmerken en de arbeidssituatie?

2. Uitvoering onderzoek

Als vorm van onderzoek is gekozen voor het afnemen van een vragenlijst. Dit om zo breed mogelijk gegevens te verzamelen. De vragenlijst bestrijkt de volgende onderwerpen.

1. *Sociale kenmerken*: leeftijd, opleiding, geslacht, kerkgenootschap.
2. *Arbeidssituatie*: werkveld, aanstellingsgrootte, grootte team, arbeidsjaren.
3. *Verhouding tot de kerk*: band met de bisschop, belang van band met de bisschop, al dan niet jezelf ervaren als vertegenwoordiger van de kerk, verhouding professionaliteit en ambtelijkheid, positie in de kerk, deelnemen aan kerkelijk overleg in de regio, belang van contact tussen sectorraad en kerk.
4. *Verhouding tot de katholieke sector van de VGVZ*: belang van levensbeschouwelijke sectoren binnen de VGVZ, betrokkenheid op de katholieke sector, deelname aan de landdag van de katholieke sector, jaarlijkse of tweejaarlijkse landdag, deelname aan regionale bijeenkomsten, handhaven van aandeel katholieke geestelijk verzorgers, taken van de katholieke sectorraad, toekomst van de levensbeschouwelijke sectoren, aandacht van de katholieke sectorraad voor de levensbeschouwelijke identiteit van de geestelijk verzorger, belang van het lidmaatschap van een levensbeschouwelijke sector.

Alle leden van de katholieke sector van de VGVZ kregen in september 2004 de vragenlijst toegestuurd. Dit waren er 310. 184 ingevulde vragenlijsts-

ten zijn teruggestuurd. Dit is een respons van bijna 60% (59,3%). Vanwege deze hoge respons is geen non-response onderzoek uitgevoerd.

3. Resultaten van het onderzoek

3.1 Sociale kenmerken van de respondenten

De gemiddelde leeftijd van de onderzochten is 51 jaar. De leeftijdsspreiding loopt van 27 jaar tot en met 70 jaar. 38% is vrouw, 62% is man. De onderzochte vrouwen zijn gemiddeld jonger dan de mannen: 49,6 jaar versus 52,5 jaar. 97% behoort tot de Rooms Katholieke kerk, 3% tot de Oud Katholieke kerk.

De instituten waar men de opleiding heeft afgesloten, zijn als volgt verdeeld: Katholieke Theologische Universiteit van Amsterdam (KTUA) (24%); Theologische Faculteit Tilburg (TFT) (20%); Universiteit voor Theologie en Pastoraat in Heerlen (UTP) (14%); Katholieke Theologische Universiteit van Utrecht (KTU) (11%); Katholieke Universiteit Nijmegen (KUN) (11%); overig, bijvoorbeeld Fontys, Leuven (20%).

3.2 Arbeidssituatie

Gemiddeld is men voor 30 uur per week aangesteld. Dit varieert van 6 uur tot en met 46 uur per week. Vrouwen zijn gemiddeld korter per week aangesteld dan mannen: 25,6 uur versus 32,1 uur. Naarmate men meer arbeidsjaren heeft, neemt de grootte van aanstelling toe.

87% van de onderzochten werkt in een team van geestelijk verzorgers. Op de hoofdwerkplek bestaat dit team uit gemiddeld 4,3 personen. De teamgrootte loopt uiteen van 2 tot en met 10 personen. De totale formatie op de hoofdplek is gemiddeld 2,6 fte en varieert van 0,2 fte tot en met 7,2 fte. Het aandeel katholieke formatie daarbinnen is gemiddeld 1,6 fte en varieert van 0,2 fte tot en met 6,3 fte. Hoe lang werkt men als geestelijk verzorger?

Gemiddeld is dat 9,6 jaar. Dat kan variëren van 1 jaar tot en met 37 jaar. De helft van de onderzoch-

ten werkt 8 jaar of minder als geestelijk verzorger. De onderzochte mannen werken gemiddeld al langer dan de vrouwen: 11,4 jaar versus 6,7 jaar.

De onderzochten zijn als volgt over de werkvelden verdeeld.

- werkveld ziekenhuizen:	41%
- werkveld verpleeghuizen en verzorgingshuizen:	41%
- werkveld psychiatrie:	9%
- werkveld zorg voor verstandelijk gehandicapten:	7%
- werkveld revalidatie:	2%
- werkveld jeugdzorg:	0%

Er zijn dus twee grote werkvelden: het ziekenhuis en het verpleeg/verzorgingshuis.

3.3 Verhouding tot de kerk

Op de eerste plaats gingen we na in hoeverre men als geestelijk verzorger vertegenwoordiger is van de kerk. Feitelijk blijkt 72% te werken met de zending van de kerk. De redenen waarom de overige 28% niet met zo'n officiële zending werkt, hangen vooral met de omstandigheden samen ('omdat de kerk mij de zending weigert': 46% en 'omdat de instelling dit niet vraagt': 33%) en niet met een principiële keuze ('omdat ik het niet wil': 6%).

Gevoelsmatig voelt men zich echter pas vertegenwoordiger van de kerk, als men daar pastoraal op wordt aangesproken (71%). Voor een substantiële minderheid (43%) weegt het ambtelijk aspect van geestelijk verzorger niet meer zwaar.

Vervolgens onderzochten we in welke mate men zelf geworteld is in het kerkelijk leven. De helft van de onderzochten situeert zich midden in de kerk, ongeveer 70% doet mee aan kerkelijk overleg in de regio en de helft vindt contact tussen sectorraad en kerk onontbeerlijk.

Tot slot vroegen we naar een bijzonder aspect van de relatie met de kerk: de band met de bisschop. Hier zien we een duidelijke kloof tussen geestelijk verzorger en kerk. Voor slechts 6% van

de onderzochten is deze band warm. Wel hechten veel meer onderzochten (65%) waarde aan een goede band. Deze waarde betreft meer het werk dan de persoon zelf. Wat de recente regels van de bisschoppen ten aanzien van pastoraat en liturgie betreft: deze worden niet op de voet gevolgd, maar men handelt naar bevind van zaken.

Deze verhouding tot de kerk hangt samen met opleiding en geslacht. Wat opleiding betreft staan de aan de KTUA en KTU opgeleiden het dichtst bij de kerk. Ze werken het meest met de zending van de kerk, ze vormen het meest het midden en de voorhoede van de kerk, ze nemen het meest deel aan kerkelijk overleg in de regio, ze hechten het meest aan contact tussen sectorraad en kerk, ze hebben de minst negatieve band met de bisschop en hechten het meest aan een goede band met de bisschop. Het meest op afstand van de kerk staan de KUN-ers, de UTP-ers en in mindere mate de TFT-ers. De UTP-ers werken het minst met de zending van de kerk, de KUN-ers voelen zich het meest geen vertegenwoordiger van de kerk, de UTP-ers en zeker de KUN-ers situeren zich duidelijk niet middenin of in de voorhoede van de kerk, de UTP-ers nemen het minst deel aan kerkelijk overleg in de regio, de KUN-ers vinden contact tussen sectorraad en kerk het minst onontbeerlijk, de band met de bisschop is bij de afgestudeerden van de UTP, TFT en KUN het minst warm/zakelijk en de TFT, UTP en KUN hechten het minst aan een goede band met de bisschop. De positie van de afgestudeerden van de UTP zou voor een deel (omdat immers niet alle UTP-ers in het bisdom Roermond hoeven te werken) verklaard kunnen worden door het beleid van het bisdom Roermond. Hen wordt in veel gevallen de zending geweigerd en ze worden niet uitgenodigd voor overleg. Sinds enkele jaren is het echter ook in het bisdom Roermond mogelijk een kerkelijke zending te krijgen. Of dit daadwerkelijk zal leiden tot meer geestelijk verzorgers met een kerkelijke zending zal de komende jaren moeten blijken. De afgestudeerden van de KUN lijken meer principieel afstand te houden van de kerk.

Bij drie vragen komen er ook man-vrouw verschillen aan het licht. Vrouwen nemen minder deel aan kerkelijk overleg in de regio, met name omdat ze minder vaak uitgenodigd worden. Mannen hebben een warmere band met de bisschop, vrouwen vragen zich meer af 'welke band?' Mannen vinden het ook belangrijker om een goede band met de bisschop te hebben. Mannen staan dus dicht bij de kerk, met name omdat ze meer dan vrouwen een goede band met de bisschop (willen) hebben.

3.4 Verhouding tot de katholieke sector van de VGVZ

De overgrote meerderheid van de onderzochte geestelijk verzorgers (84%) vindt een katholieke sector binnen de geestelijke verzorging belangrijk. Dit geldt meer nog voor de ouderen dan voor de jongeren. Wel vinden iets minder onderzochten dat dan ook maar iedereen lid moet worden van zo'n sector. Bovendien is men er ook van overtuigd dat er toekomst is voor deze katholieke sector. 72% denkt dat de sectoren van waarde zullen blijven en 8% meent zelfs dat ze aan belang zullen winnen. Mannen geloven minder dan vrouwen in zo'n toekomst en de afgestudeerden van de KUN zijn hier het meest sceptisch.

In hoeverre vertaalt het belang dat men hecht aan de katholieke sector zich in deelname aan bijeenkomsten van die sector? 37% heeft deelgenomen aan de landdag in 2004. Een tweejaarlijkse landdag vindt men voldoende. 70% neemt bovendien zo veel mogelijk deel aan regionale bijeenkomsten. Het mag niet verbazen dat men dan ook vindt dat de katholieke geestelijke verzorging binnen de instellingen gehandhaafd moet blijven. Liefst 94% is hier voor. In het kielzog hiervan vindt 89% aandacht voor levensbeschouwelijke identiteit belangrijk. Van de katholieke sectorraad verwacht men dat deze katholieke geestelijke verzorging bewaakt, met name door contacten te leggen met de theologische opleidingen (96%), maar ook door bij instellingen het belang van katholieke geestelijke verzorging te bepleiten (71%) en door contacten met het

bisdom (69%). Dit is ook nodig, omdat een derde vreest voor het verdwijnen van de banen voor katholieke geestelijk verzorgers.

3.5 Verband tussen verhouding tot de kerk en verhouding tot de katholieke sector

Om dit verband te kunnen onderzoeken hebben we drie vragen over de verhouding tot de kerk ('wat weegt zwaarder: professionaliteit of ambtelijkheid'; 'welke positie neemt men in binnen de kerk' en 'welk belang hecht men aan een goede band met de bisschop') gecorreleerd met twee vragen over de verhouding tot de katholieke sector ('belangrijkheid van levensbeschouwelijke sectoren' en 'hoe kijkt men aan tegen de toekomst van levensbeschouwelijke sectoren'). Deze vragen zijn gekozen op grond van statistische criteria (eenduidigheid van de vragen en voldoende spreiding van de antwoorden) en op grond van inhoudelijke criteria (meer gericht op meningen dan op feitelijkheden, die immers ook mede bepaald worden door de omstandigheden). Dan blijkt dat er in vier van de zes gevallen geen statistisch significante verbanden zijn. Dit wil zeggen dat in zijn algemeenheid een sterkere band met de kerk niet per se leidt tot een groter belang toekennen aan katholieke geestelijke verzorging of omgekeerd. In twee gevallen is dit echter wel het geval. Degenen die zich primair op hun professionaliteit oriënteren schatten de toekomst van de katholieke sector negatiever in. 30% denkt dat de levensbeschouwelijke sectoren zullen verdwijnen. De onderzochten die zich zowel op professionaliteit als ambt oriënteren schatten deze kans maar 14%. Ten tweede is er een verschil tussen degenen die zich buiten de kerk plaatsen en degenen die op een of andere manier nog binnen de kerk opereren (midden, voorhoede en achterhoede). De eerste groep schat de kans op verdwijnen van de levensbeschouwelijke sectoren hoger in dan de andere groep: 40% versus 16,3%.

Samenvattend: er zijn meer onderzochten die hechten aan katholieke geestelijke verzorging dan

aan een hechte band met de kerk. Dus ook los van een band met de kerk, kan katholieke geestelijke verzorging als een groot goed worden gezien. Wel geloven de onderzochten die buiten de kerk staan minder in een toekomst voor levensbeschouwelijke sectoren.

4. Conclusies en aanbevelingen voor het beleid van de katholieke sector van de VGVZ

De hoge respons van de aangeschreven leden van de katholieke sector wijst op een positieve betrokkenheid bij de ontwikkeling van de geestelijke verzorging, in het bijzonder ten aanzien van die aspecten, die identiteitsgevoelig liggen en steeds weer vragen op blijven roepen. Uit de leeftijdsopbouw en gegevens over de werkkring wordt zichtbaar, dat het hier om beroepsbeoefenaren gaat, die men als ingevoerde vakmensen kan beschouwen; men mag aannemen dat de respondenten daarom van binnenuit weten waar het over gaat, en vanuit hun ervaring goed kunnen inschatten welke elementen bijdragen aan een goede ontwikkeling van de geestelijke verzorging.

Laten we de conclusies samenvatten rond onze hoofdvragen en er tegelijk enkele beleidsaanbevelingen aan toevoegen.

Verhouding tot de kerk

Bezien wij specifiek de verhouding tot het ambtelijke aspect van de geestelijke verzorging en daarbinnen de verhouding tot de kerkelijke overheid, dan valt op dat dit vraagstuk vanuit dit vragenlijst-onderzoek – in weerwil tot veelal geuite vooronderstellingen – zeer genuanceerd wordt benaderd. De houding ten aanzien van de kerk en de positie die men inneemt, is, met name als men daarop vanuit de instelling of vanuit de cliënt wordt aangesproken, positief te noemen. Minder is de betrokkenheid op het kerkelijk overleg, hetgeen verschillende oorzaken heeft. Nog minder is de gevoelde band met de kerkelijke overheid, waarin de bischop een centrale rol speelt. De suggestie ligt voor

de hand, te zoeken naar manieren om de positieve grondhouding ten opzichte van de eigen levensbeschouwelijke traditie te vertalen in een hernieuwde inbreng in het kerkelijk overleg op plaatselijk niveau, en wellicht ook op diocesaan en landelijk niveau. De gemeenschappelijke herkenning van de relevantie van de eigen levensbeschouwelijke traditie kan als uitgangspunt dienen om het gesprek aan te gaan. Daarbij kunnen de ervaringen van geestelijk verzorgers in de zorg helpen het kerkelijk spreken hieromtrent te verdiepen.

Verhouding tot de katholieke sector

De overgrote meerderheid vindt dat katholieke geestelijke verzorging toekomst heeft en bijgevolg vindt men een katholieke sector binnen de geestelijke verzorging belangrijk. Alleen de afgestudeerden van de KUN denken eerder dat de levensbeschouwelijke sectoren zullen verdwijnen. De respondenten voelen zich verbonden met de katholieke sector binnen de eigen beroepsvereniging als het gaat om kwesties die de katholieke identiteit raken. Men ondersteunt initiatieven vanuit de sectorraad dienaangaande, of zij nu direct gericht zijn op de instellingen, het bisdom of opleidingen. De steun voor contacten met de opleidingen is bijna unaniem. Gezien het belang voor de toekomst van het vak en de veranderende positie van de betreffende opleidingen is dit een belangrijk agendapunt. Regionale bijeenkomsten in conventverband spelen kwantitatief een grotere rol dan de landdag; een aanwijzing dat de conventstructuur recht van bestaan heeft. Uit het onderzoek spreekt ook een ondersteuning van de doordenking van de katholieke identiteit.

Invloed van sociale kenmerken en arbeidssituatie

Drie achtergrondvariabelen blijken invloed te hebben op de verhouding tot de kerk en de katholieke sector.

Op de eerste plaats is dat de plaats van opleiding. De aan de KTU en KTUA opgeleiden staan het

dichtst bij de kerk. De UTP-ers zijn het minst geïntegreerd in kerkelijke verbanden (mogelijk tegen hun eigen wil in). De aan de KUN afgestudeerden nemen meer principiële afstand van de kerk. De KUN-ers zijn het meest sceptisch over de toekomst van de katholieke sector.

Op de tweede plaats is dat het geslacht. Vrouwen nemen minder deel aan kerkelijk overleg en staan nog meer dan mannen op afstand van de bisschop.

Op de derde plaats is dat de leeftijd. Ouderen vinden het bestaan van een katholieke sector nog belangrijker dan jongeren.

Het zou interessant zijn om de meer principiële afstand van de kerk van de aan de KUN afgestudeerden met hen nader te verkennen. Bovendien zou er extra zorg moeten zijn voor groepen die minder snel voor kerkelijk overleg worden uitgenodigd (vrouwen, UTP-ers).

Noot

1. Vanwege het te geringe aantal antwoorden in deze categorie is het werkveld revalidatie niet verder in de analyses opgenomen.

Hoe (on)gebonden is de katholieke geestelijk verzorger?

Zoektocht in varianten

Door: drs. Joost Verhoef*

Inleiding

Het is mogelijk de titel van mijn artikel heel pragmatisch op te nemen en zo snel mogelijk te komen met een pragmatisch antwoord. Ik heb er echter voor gekozen eerst het terrein historisch en inhoudelijk te verkennen, waardoor inzichtelijk wordt waarom en hoe de gestelde vraag is opgekomen. Mijn bijdrage zit daarom als volgt in elkaar. Via een verhaal uit de oude doos schets ik enige ontwikkelingen binnen het vakgebied van de geestelijke verzorging en vervolgens van de beroepsvereniging. De vraag naar de ambtelijke binding is dan niet ver meer. Ik geef daarover enkele posities weer, maar al schrijvend merkte ik dat het wenselijk is de context waarin wij als geestelijk verzorgers werken breder te schetsen. Ik doe dat aan de hand van de recente WRR-publicatie over religie in het publieke domein. Die verkenning van de context eindigt met

een viertal modellen voor geestelijke verzorging. Op basis van die modellen werp ik de vraag op: wat willen we? Willen we wel gebonden zijn, of willen we het niet? Luidt het antwoord positief, dan is het zinvol nog eens te kijken naar de vormgeving van die binding. Ik geef daarbij aan dat de katholieke sectorraad over die vormgeving in overleg met de achterban van de katholieke sector wil nadenken of er nieuwe modellen van zending/binding mogelijk zijn.

Maar eerst dus het beloofde verhaal uit de oude doos.

Historische schets

Uit de annalen van een zusterconvent van een groot katholiek ziekenhuis¹:
'Onze Eerwaarde Heer Rector werd tijdens zijn